

Valtion yhtiöt uudessa valossa

Samuli Skurnik

Markku Kuisma,
Valtion yhtiöt: nousu ja tuho,
Siltala 2016, 230 sivua.

Yhteiskunnalliseen keskusteluun on kautta aikojen mahtunut vain yksi totuus kerrallaan. Tyypillisesti nämä totuudet vaihtelevat pitkinä aaltoina. Tämä koskee myös taloudellisen toiminnan tehokasta organisoitumista. Juuri nyt vallitseva aate on globaali kilpailu kaikilla mahdollisilla tasoilla. Tässä mielenmaisemassa on silmiä avaavaa lukea professori Markku Kuisman vastavirtaan menevää tuoretta kirjaa valtion yhtiöistä ja niiden historiasta.

Sanotaan, että historia opettaa. Edellytyksenä on, että sillä on hyvät tulkit. Historiaa voidaan kuitenkin myös väärinkäyttää, ja käytetäänkin. Erkki Tuomioja (2016) on ilmaissut asian näin: *”Väite, että historiaa tuntemattomat ovat tuomittuja sitä toistamaan, voi olla totta tai ei, mutta tietämättömyys lisää mahdollisuuksia joutua historian vangiksi ja sitä väärinkäyttävien poliitikkojen [ja muiden agitaattorien, lisäys SS] pyrkimysten välikappaleeksi.”* Kun lukee Kuisman uusinta kirjaa – kuten hänen monia aikaisempiakin kirjojaan – voi olla tyytyväinen siitä tiedosta ja tulkinta-avusta, jota hän on jo pitkään antanut meille taloushistoriassa.

Pitkän linjan tutkimustietoa

Markku Kuisma on toiminut Heikki Ylikankaan jälkeen vuodesta 2001 Helsingin yliopiston Suomen ja Pohjoismaiden historian professorina. Hän on maamme tämän hetken johtava taloushistorian tutkija. Kun hän vielä osaa kirjoittaa hyvin, hänen kirjojaan lukee aivan ilokseen, kuin historiallisia romaaneja konsanaan – kuitenkin sillä erotuksella, että Kuisman kirjat perustuvat huolelliseen historialliseen tutkimukseen ja sen myötä kehittyneeseen syvälliseen tiedemiehen näkemykseen.

Kuisman kirjallinen toiminta on runsasta, ja se on jatkunut jo pitkään. Sen alkuvaiheilla tuloksena syntyi useita laajoja yrityshistorioita. Tunnusomaista niille on ollut se, että ne ovat kaikki valaisseet maamme taloudellisen toiminnan kenttää huomattavasti kohteena olevan yksittäisen yrityksen historiaa laajemmin. Vuonna 1993 julkaistu *Metsäteollisuuden maa* on mielestäni yksi parhaita maamme varhaisen taloushistorian yleisesityksiä (Kuisma 1993).

KTT, VTL Samuli Skurnik (samuliskurnik@gmail.com) on Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun strategisen johtamisen dosentti.

Nesteen historia *Kylmä sota, kuuma öljy* on puolestaan erinomainen kuvaus Suomen kylmän sodan aikaisesta asemasta maailman kahden vallitsevan talousjärjestelmän saumakohdassa (Kuisma 1997). Kansallis-Osake-Pankin historia *Kablittu raba, kansallinen kapitalismi* ei ole vain yhden liikepankin historia vaan tarkka kuvaus Suomen sodanjälkeisten finanssiryhmien noususta ja tuhosta (Kuisma 2004).

Aivan viime vuosina Kuisma on tehnyt mielenkiintoista, uusia uria aukovaa työtä taloushistorian popularisoijana kirjoittamalla sarjan ”pikkusöpöjä” kirjoja.¹ Alkuna tälle sarjalle ei ollut enempää eikä vähempää kuin yleisesitys *Suomen poliittisesta taloushistoriasta tuhannen vuoden ajalta* (Kuisma 2009). Pian sen jatkoksi ilmestyivät kunnioitettavan nopeassa tahdissa kirjat itsenäisen Suomen synnystä (Kuisma 2010), rahasta ja vallasta Suomen historiassa (Kuisma 2010), sahoista ja Suomen modernisaatiosta (Kuisma 2011), rahavallan ja johtamisen merkillisestä maailmasta (Kuisma 2013) sekä ja Venäjästä ja Suomen taloudesta (Kuisma 2015). Viimeisimpänä – mutta tuskin kuitenkaan viimeisenä – ilmestyi käsiteltävänä oleva valtion yhtiöitä käsittelevä kirja.

Valtion yhtiöt historiallisessa läpivalaisussa

64-vuotias Markku Kuisma on ehtinyt jo kasvattaa ympärilleen huomattavan, ja kirjoittajina samaa sukua olevan, nuorempien lahjakkaiden ammattihistorioitsijoiden jälkikasvun. Tutkijaryhmällä on tällä hetkellä niin laajuudessaan kuin syvyydessään ylivertainen tieto maamme talous- ja yrityshistoriasta. Tämä tieto ulottuu

monelta osin myös elinkeinoelämän varsinaisten strategisten toimijoiden – siis yritysten, niiden omistajien ja liikkeenjohdon – tasolle. Siksi talouselämän nykyiselläkin liikkeenjohdolla on siitä paljon ammennettavaa. Hyvää on myös se, että iän karttuessa Kuisma on alkanut sanoa suoraan ja kuvia kumartamatta sen, mitä hän todella ajattelee.

Valtion yhtiöt -kirjassaan Kuisma puhuu valtion yhtiöistä yksilöllisinä yrityksinä, joilla eri syistä sattuu olemaan sama pääomistaja. Näin hän on halunnut päästä eroon niistä vahvoista ideologisista mielikuvista ja ennakkoluuloista, joita *valtionyhtiöihin* (yhteen kirjoitettuna) usein liitetään. Samalla hän on halunnut nostaa esille vaihtoehdon sille viime vuosien globaalille agendalle, joka on määritelty vain yksityiset yritykset innovatiivisiksi arvonluojiksi ja vastaavasti valtion yhtiöt veroriistolla lihoiksi parasiiteiksi. Kuisman keskeinen väite on, että molemmat laidat ovat saaneet aikaan enimmäkseen onnettomuutta, ja että näiden ääripäiden välillä on monia taloudellisen organisoinnin muotoja. *Valtion yhtiöt* (erikseen kirjoitettuna), jotka voivat olla tilanteesta riippuen tehokkaita ja tarkoituksenmukaisia, lukeutuvat näihin mukaan.

Yhteiskunnallisen koheesion ohella vaarassa on dynaaminen talouskehitys

Toinen kirjan väitteistä – mielestäni ehkä syvälinis ja kauaskantoisin – on se, että viime vuosikymmenien harhainen ja väärin tietoihin perustuva harhainen ja väärin tietoinen perustuva yksisilmäinen politiikka uhkaa yhteiskunnallisen koheesion ohella rapauttaa koko dynaamisen talouskehityksen. Kuisman mielestä historialliset tosiasiat viittaavat siihen, että

¹ ”Pikkusöpö” on Markku Kuisman oma luonnehdinta kirjoistaan.

vahvaa valtio-omistajaa tarvitaan, ja että niin on aina ollut. Esimerkiksi Yhdysvaltain nousu maailmantalouden ja teknologian kärkimaaksi on tulosta ennen muuta ja nimenomaan valtion vahvasta roolista huippuinnovaatioiden synnyssä.

Kuisman mielestä on onnetonta, että nykyisessä rajatonta kilpailua korostavassa doktriinissa globaalit paineet yhdenmukaistavat järjestelmiä ja keskittävät kriisinhallinnan nimissä kaikkialla valtaa. Tämän seurauksena kiinalainen valtionkapitalismi, amerikkalainen plutokratia, venäläinen oligarkia ja EU-byrokratia lähenevät maailmantalouden integraation imussa toisiaan. Tässä paineessa myös pohjoismaisia valtioita riisutaan täyttää päätä puolustuskyvyttömiksi tunnottoman oligarkitalouden maihinnousulle.

Kuisman mukaan Suomen valtion yhtiöiden tarina puhuu kuitenkin aivan toisenlaisen kehityskuvan puolesta. Vaikka niitä on läpi historian epäilty tehostomuudesta ja tervettä taloudellista toimintaa rapauttavasta vaikutuksesta, niiden historia osoittaa aivan toista: dynaamista, uutta luovaa ja suomalaista talouselämää pitkäjänteisesti vahvistanutta vaikutusta. Niiden johtajat eivät suinkaan ole olleet mitään byrokraatteja vaan päinvastoin markkinatalouteen nojaavia ja yrittäjähenkisiä uudisraivaajia – tyyppiesimerkkeinä Outokummun Eero Mäkinen ja Nesteen Uolevi Raade.

Valtion yhtiöillä on väitettyä tärkeämpi paikka kansantaloudessa

Yritystapaukset, joita Kuisma tarkastelee viimeisimmässä kirjassaan muita perusteellisemmin, ovat Gutzeit, Outokumpu ja Neste. Kahdesta viimeksi mainitusta hän on tehnyt jo aikaisemmin varsinaiset yrityshistoriat (Kuisma

1985; 1997). Kun elämme nykyisin (taas) yhden totuuden aikaa, jossa ainoa oikea yritysmuoto on yksityisomistuksessa oleva pörssinoteerattu osakeyhtiö, on mielenkiintoista seurata Kuisman kirjassaan referoimaa vuosikymmenien varrella käytyä pääosin ideologista keskustelua valtionyhtiöiden ympärillä. Kuisman esille vyöryttämän historiallisen todistusaineiston perusteella se on ollut nimenomaan ideologista. Sen keskeisille väitteille ei hänen mielestään ole ollut varsinaista näyttöä, ei omana aikanaan, eikä varsinkaan nyt, kun valtionyhtiöihin liittyvät tosiasiat voidaan asettaa asianmukaiseen historialliseen viitekehykseen.

Tarvitaan syvällistä tietoa yhteiskunnan koheesiota luovista tekijöistä

Näin Kuisma raportoi käytyä keskustelua: ”*Valtiojohtoisuus yhdistyi kuin luonnonlakina yritystoiminnan kehnoon hoitoon, tappiollisuuteen ja monopoleihin. Yksityisen teollisuuden Nestekritiikissä ja argumentoinnissa toistui lisäksi Outokumpu-riitaa muistuttava strateginen linjavalinta: kannattiko niukkoja voimavaroja käyttää loistavaa tulevaisuutta lupaavaan, mutta äärimmäisen riskipitoiseen öljynjalostukseen, vai onko viisaampi keskittyä tuttuun ja siksi turvallisempaan metsäteollisuuteen.*” Keskeisiä nimiä argumentoimassa valtionyhtiöitä vastaan olivat pitkään Puunjalostusteollisuuden keskusliiton johdossa vuosina 1922–40 ollut ja kauppa- ja teollisuusministerinäkin vuosina 1930–31 vierailnut Axel Solitander ja Suomen Pankin pitkäaikainen (1924–43) pääjohtaja Risto Ryti.

Esimerkiksi Outokummun laajemmasta merkityksestä kertoo kuitenkin Kuisman mukaan aivan toista se, että ”*privaattipuolen osaa-*

minen osoittautui kuitenkin ontoksi, käytös suhteessa kartelleihin alistuvaksi ja visioikin aivan liian vaatimattomiksi Outokummun potentiaaliin nähden.” Kuisman mukaan ”sellaista yksityisliiketoimintaa ei ollut missään pään maailmaa, joka olisi ymmärtänyt liikeintressikseen Outokummun jalostusketjun ja siihen verkottuneen metalli-, kemia- ja paperiteollisuusklusterin synnyttämisen sen vuoksi, että tämä oli Suomelle hyväksi. Vain valtiolla oli. Tämän realiteettiin Mäkinen nojasi. ... Valtion väliintulo oli näin nähtynä Outokummun tapauksessa nimenomaan Suomen talouskehtyksen kannalta pätevät perusteet. Mäkinen sovelsi täsmälleen samaa teollista logikkaa kuin mainitut kilpailijansa, mutta käänsi sen kulkemaan toisinpäin, Suomen kannalta hyväksi kehäksi. ... Yhtiö oli maan parhaita tuloksentekijöitä. ... Pelkän markkinauskon varassa Outokummusta olisi jäänyt Suomelle pelkästään kaivosjätteitä ja sattunnaisia vuokratuloja. Ei olisi suurta Outokumpu-yhtiötä, ei liekkisulatuksen tapaisia kansainvälisiä huippuinnovaatioita, ei teräs- ja tuskin kunnan kemian teollisuuttakaan.”

Yksi Kuisman painava argumentti on myös se, että ”Puheet kansantaloudellisista tehokkuuseduista – kun sen paremmin osuuskuntia kuin valtion yhtiöitäkään ei voi vaivatta vallata suursijoittajien pelimerkeiksi – ovat näissä yhteisissä enimmäkseen kallista konsulttihumpukia. Minkä osaoptimoinneilla voittaa, sen kokonaistaloudessa ja yhteiskunnan toimivuudessa monin verroin häviää. Juuri siksi hallituksessa tarvittaisiin markkinalogiikan, maailmantalouden dynamiikan, kansantalouden ja yhteiskunnallisen kobeesion tajua.” Ja edelleen: ”En väitä, että valtion yhtiöt ovat parhaita. Enkä varsinkaan väitä valtiota parhaaksi omistajaksi. Se saattaa silti huonona omistajanakin olla elintärkeä ja tuloksekas. ... Nyt meidän olisi hyödyllis-

tä opetella ajattelemaan valtiosta aivan uudella, vanhat rajat ja ennakkoluulot ylittävällä tavalla.”

Täystyrmäys EVA:lle

Väliotsikon ”Viisi väärää väitettä valtio-omistuksesta” alla Markku Kuisma lataa lopuksi täyslaidallisen EVAn julkaisemaa tuoretta keskustelupuheenvuoroa kohtaan (Leinonen 2016). Puheenvuorossa perustellaan, miksi valtion omistusten keventäminen hyödyttäisi Suomea. Kuisman mukaan ”jos jotkin, niin EVA, kuten muutkin päivänkohtaisen keskustelun eturivissä viimeiset sata vuotta olleet ’yksityisen elinkeinoelämän agitprop-yksiköt’, ovat tosiasioita vahingoittavalla tavalla politisoineet ilmapäärin valtion yhtiöiden ympärillä.”

Kuisman mielestä asia on vakava ja arveluttava. Kysehän ei ole mistään muusta kuin sijoittajien omista intresseistä käsin rakennetusta poliittisesta paineesta valtio-omistusta kohtaan. Mukailleen vastikään kuolleen historioitsijakollegansa Tony Judtin (2010) postuumisti julkaistua testamenttia *Huonosti käy maan* Kuisma päätelee, että ”mikäli se [EVAn puheenvuoro] heijastelee elinkeinoelämän huipun yleistä ymmärrystä kohtuullisen isoista kysymyksistä, niin taidamme olla hukassa.” □

Kirjallisuus

- Judt, T. (2010), *Ill Fares the Land*, Penguin, London, suomeksi (2011) *Huonosti käy maan*, Like, Helsinki.
- Kuisma, M. (1985), *Kuparikaivoksesta suuryhtiöksi: Outokumpu 1910–1985*, Outokumpu, Helsinki.
- Kuisma, M. (1993), *Metsäteollisuuden maa: Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1600–1920*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Kuisma, M. (1997), *Kylmä sota, kuuma öljy: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948–1979*, WSOY, Helsinki.
- Kuisma, M. (2004), *Kablittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1945–1995*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kuisma, M. (2009), *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*, Siltala, Helsinki.
- Kuisma, M. (2010), *Sodasta syntynyt: Itsenäisen Suomen synty Sarajevon laukauksista Tarton rauhahan*, WSOY, Helsinki.
- Kuisma, M. (2010), *Rosvoparonien paluu: Raha ja valta Suomen historiassa*, Siltala, Helsinki.
- Kuisma, M. (2011), *Saba: Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä jotka sen tekivät*, Siltala, Helsinki.
- Kuisma, M. (2013), *Yksinkertaisuuden ylistys: Rahan, vallan ja johtamisen merkillinen maailma*, Siltala, Helsinki.
- Kuisma, M. (2015), *Venäjä ja Suomen talous 1700–2015*, Siltala, Helsinki.
- Leinonen, H. (2016), ”Laiska jättiläinen – Viisi syytä, miksi valtion omistusten keventäminen hyödyttäisi Suomea”, EVA Analyysi nro 50, 30.3.2016.
- Tuomioja, E. (2016), ”Historiapolitiikka ja historioitsijat konfliktien aiheuttajina ja ratkaisijoina”, teoksessa Blåfield, A. (toim.), *Historian käyttö ja väärinkäyttö*, Siltala, Helsinki.